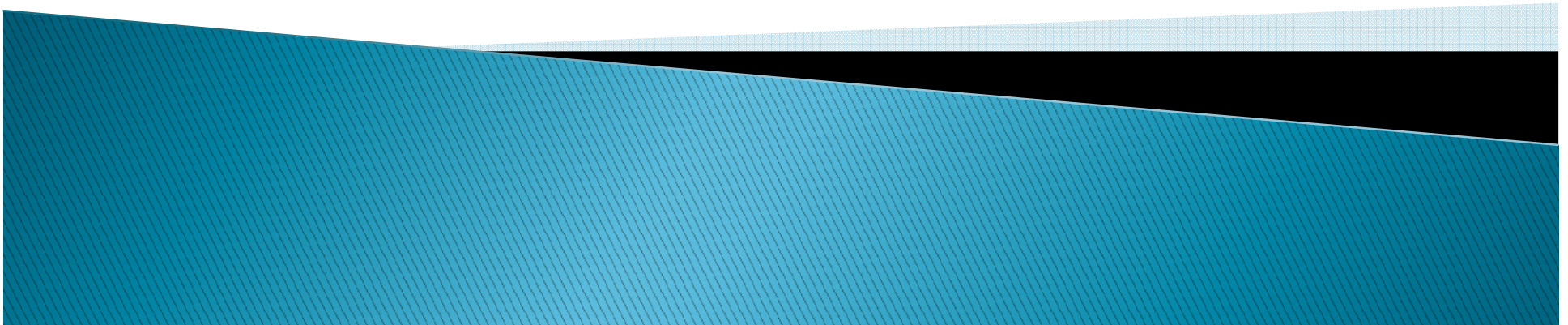

Олексій БАТАРЧУК

Танатологічні стереотипи в говірковій фразеології

Смерть як подорож
у говірках сходу України

“Саме вивчення природи смерті, утіленої
у внутрішній формі ключових її визначень, дає
відповідь на кардинальне питання про кінець,
а відповідно, і про початок,
і про витоки всього суцього”

Т. Топорова

“Наївне пізнання світу пояснює феномен
посмертного життя набагато різноманітніше,
повніше й глибше за наукове”

Ю. Апресян

Стереотип

елементарне психічне утворення;
детермінована соціумом і культурою,
упорядкована й фіксована структура свідомості,
фрагмент картини світу, що уособлює результат
пізнання дійсності певним угрупованням і є
схематизованою та спрощеною стандартною
ознакою, матрицею предмета, події, явища.

(О. Селіванова)

“УТІШЛИВА” КОНЦЕПЦІЯ СМЕРТІ

Смерть уявляється не як остаточне
зникнення, а лише як зміна форм
існування душі людини.

Смерть як подорож

Мотиви–міфологеми

- ▶ Земля
- ▶ Труна
- ▶ Потойбіччя
- ▶ Межа
- ▶ Пращури

МОТИВ-міфологема
ЗЕМЛЯ

«ПІТИ + В + ЗЕМЛЮ = ПОМЕРТИ»

піти у землю

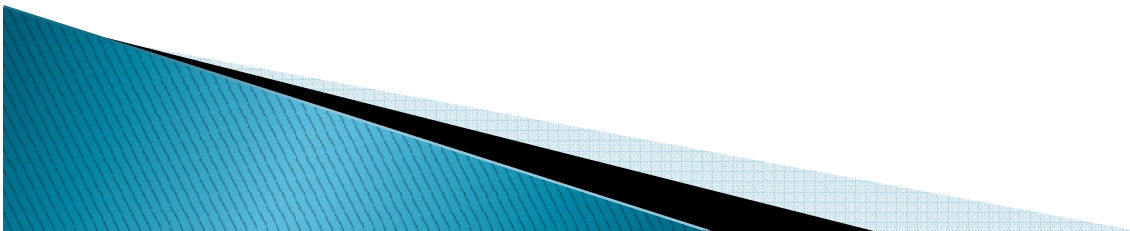
зайти до землі

відправитися на піски

«ЗАРИТИ + В + ЗЕМЛЮ = ПОХОВАТИ»

зарити в глину *КОГО*

у сиру землю зарити *КОГО*

Порівняйте

літературні вирази:

*лягти в землю,
піти в сиру землю,
піти сиру землю їсти*

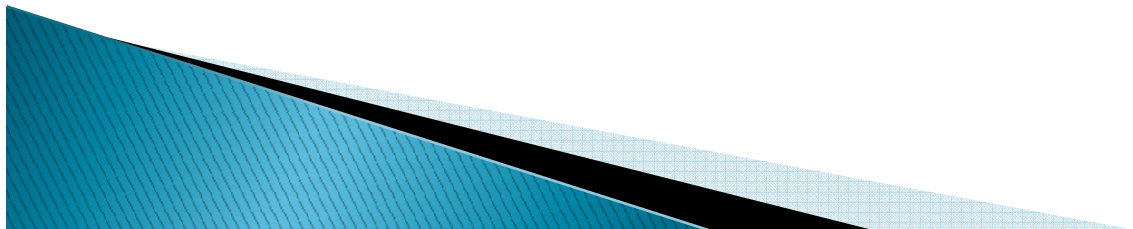
херсонський: *піти в земоддел*

лемківський: *піти до чорной землі*

галицький:

пішов перед чысом сиру землю гризти

гуцульський: *п'іти ў глину*

МОТИВ-МІФОЛОГЕМА
ТРУНА

«ДИВИТИСЯ + У + ТРУНУ = БЛИЗЬКИЙ ДО СМЕРТІ»

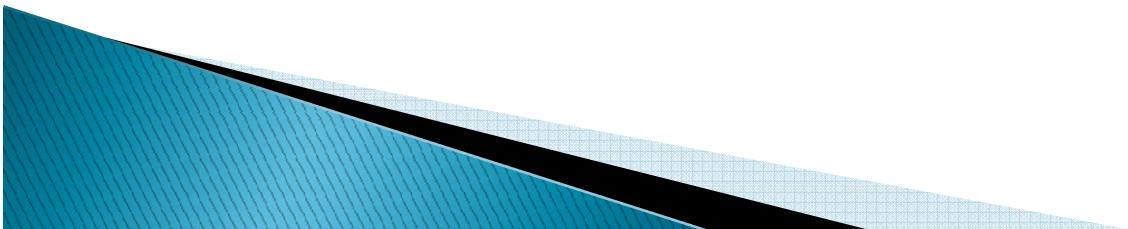
ОДНИМ ОКОМ В ДОМОВИНУ ДИВИТИСЯ

ДИВИТИСЯ В ТРУНУ

ПОГЛЯДАТИ В СОСНУ

ПОРА В СОСНУ *кому*

ПОРА ДО ЛИПИ

«ЛЯГТИ + У + ЯЩИК = ПОМЕРТИ»
«ВДЯГНУТИ + ДЕРЕВ'ЯНИЙ КОЖУХ = ПОМЕРТИ»

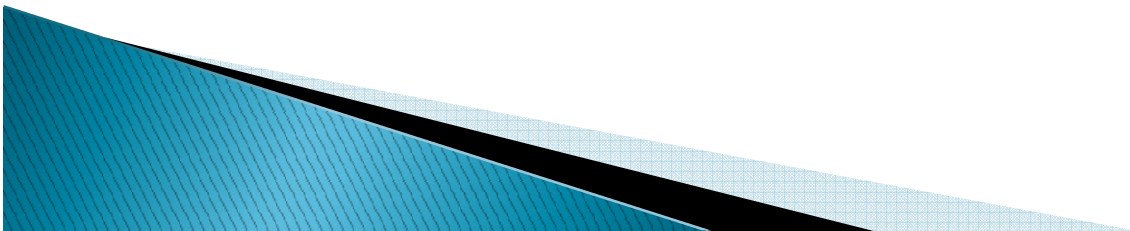
зіграти в дерев'яний бушлат
вдягнути/надіти дерев'яного бушлата
надіти дерев'яний кожух
дерев'яний костюм одягти
зіграти в дерев'яний ящик
зіграти в дві дошки
заторохтіти в ящик
станцювати в домовину
злягти в короб
зіграти в скриню
заробити костюм сосновий

мотив-міфологема
ПОТОЙБІЧЧЯ

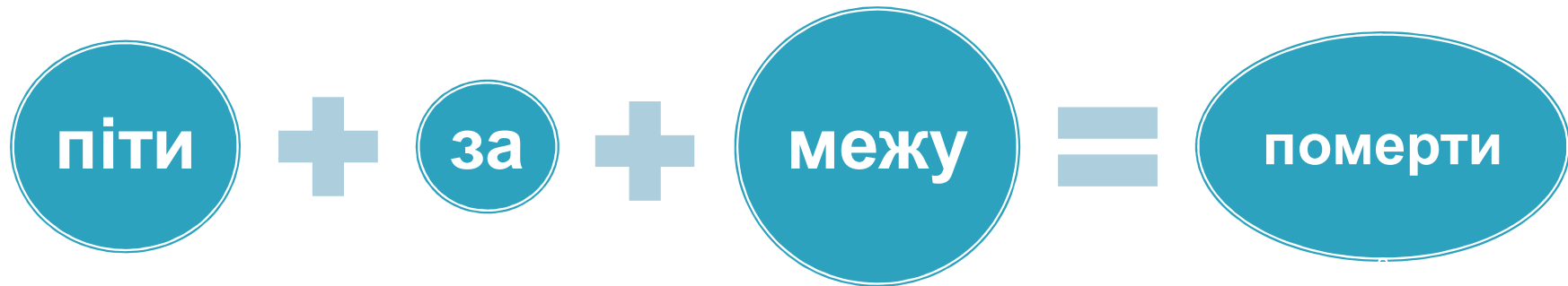
«ВИРУШИТИ + У + ПОТОЙБІЧЧЯ = ПОМЕРТИ»

відправитися/піти в рай
піти в рай за документами
піти в царство
піти додому

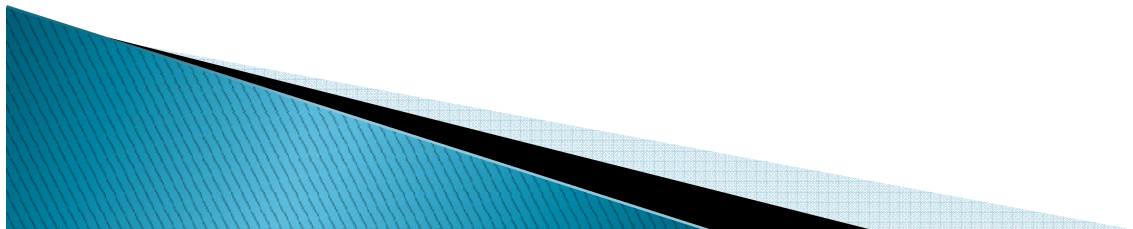

МОТИВ-міфологема
МЕЖА

Модель А

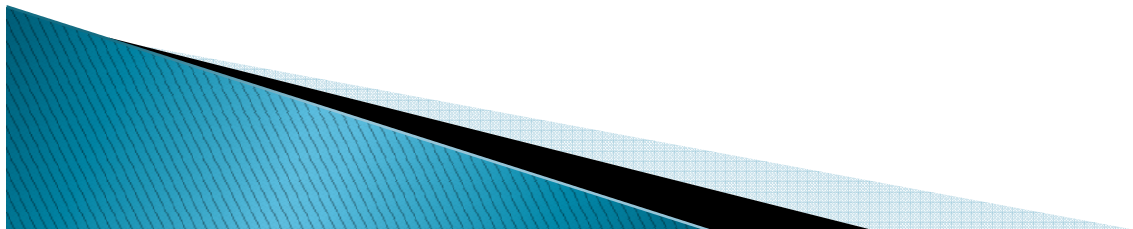
піти за межу
піти за бугор
піти за переїзд
піти за ставок
піти за Цикозу

Модель В

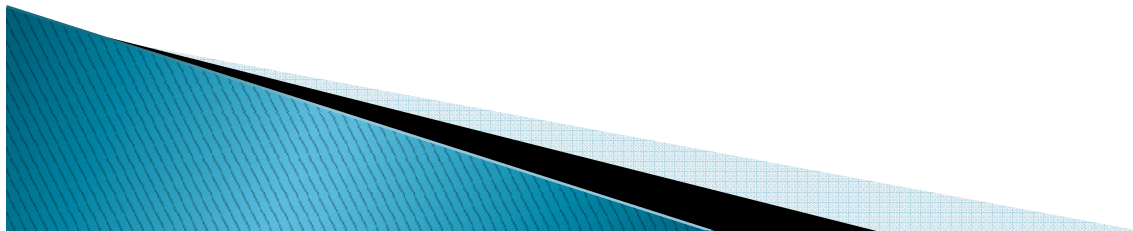
поглядати на хрестаті
пора на гору *кому*
на балку дивитися
збиратися в тополі

Модель С

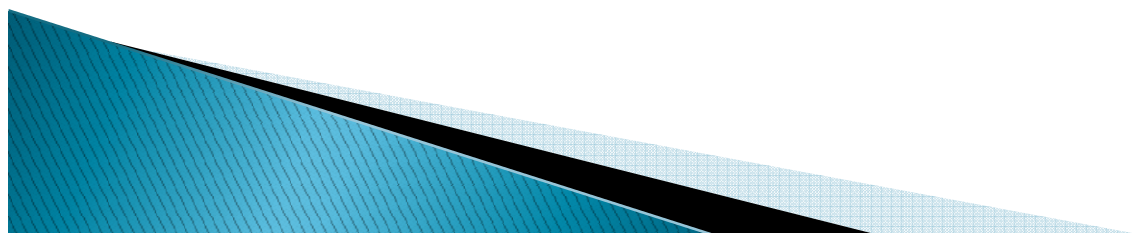
відправитися на піски
піти на бугор
перебратися у вишеньки

Модель D

відпровадити на гору
віднести на гробки
відпровадити на піски

Образні компоненти на позначення:

1) дерев,
що зазвичай
ростуть на
кладовищі чи
побіля нього

- ▶ перебратися у вишеньки
- ▶ віднести в дерезу
- ▶ віднести в жерделі
- ▶ віднести під маслину
кого
- ▶ віднести в сосни
- ▶ збиратися в тополя
- ▶ віднести в тополі

Образні компоненти на позначення:

2) межового простору

- ▶ на балку дивитися
- ▶ віднести до балки
- ▶ піти на бугор
- ▶ на вигін дивитися
- ▶ пора на гору *кому*
- ▶ віднести на
крейдянну гору
- ▶ відвезти на горба
кого

Образні компоненти на позначення:

3) артефактів
кладовища

- ▶ віднести на гробки
- ▶ віднести до кряків
- ▶ погнати на розкопану
- ▶ дивитися на хрестаті
- ▶ піти на хрест (хрестик)

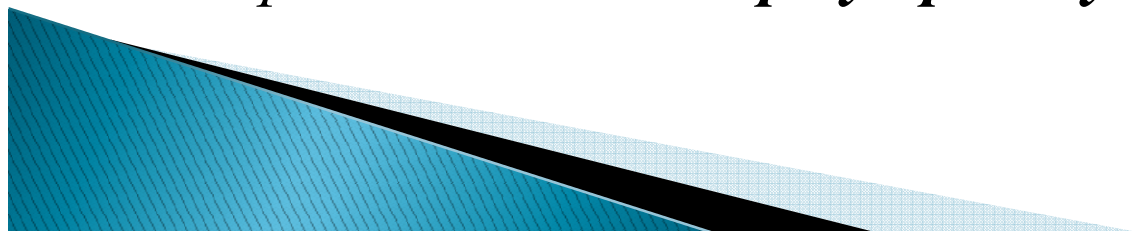
Образні компоненти на позначення:

4) метафоричного
субституту
кладовища

- ▶ поїхати на вічне
подвір'я
- ▶ поїхати на дачу
- ▶ відправитися на
піски

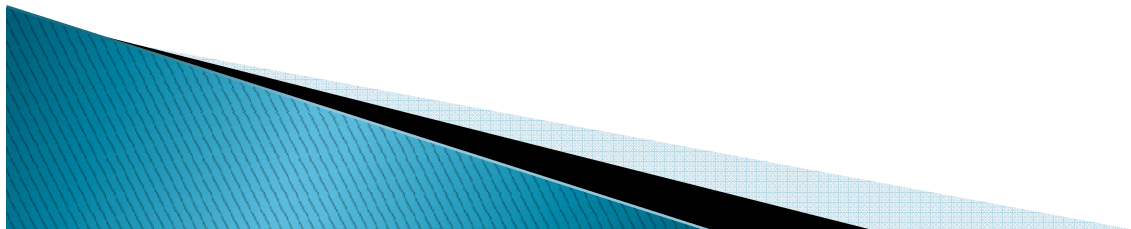
МІКРОТОПОНІМИ

- ▶ *віднести/відпровадити на **Бутове** (Піщане),
перебратися на **двадцять третю шахту** (Вахрушеве),
віднести на **Калініна, 54** (Свердловськ),
піти на **Кіровку** (Новолимарівка),
скоро на **Криничну** (Перевальськ),
переїхати на **Маріупольську** (Артемівськ),
поглядати на **Матроську** (Лисичанськ),
переїхати на **Осипенка** (Лутугине),
піти на **Смолянку** (Валуйське),
піти на **Третю Провальську** (Червонопартизанськ),
піти на **Третю Талівську** (Талове),
віднести на **Третю Черкаську** (Зимогір'я),
переїхати на **четверту бригаду** (Співаківка)*

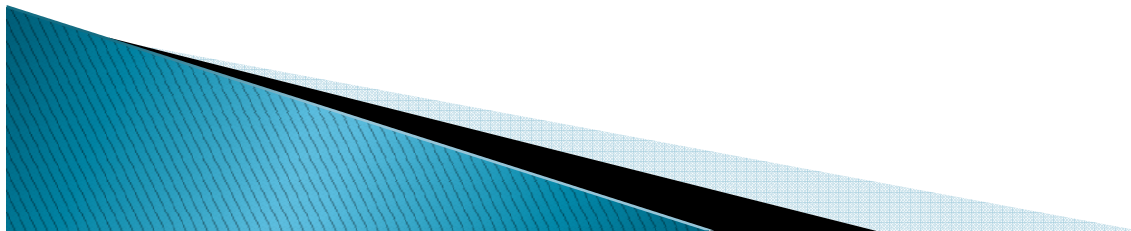
псевдо-мікротопоніми

- ▶ *поїхати на Воронове* (Сіверськодонецьк)
- ▶ *віднести на Воронове* (Сіверськодонецьк)
- ▶ *відвезти на Горбачове* (Торез)
- ▶ *піти на Козляче* (Стаханов)
- ▶ *поїхати до Сосновки* (Тополі)

антропоніми або псевдо-антропоніми

- ▶ *віднести до Івана Могильного* кого (перифрастичний розклад слова *могила* з подальшою персоніфікацією компонентів, Новоолександрівка)
- ▶ *відправити до Ланцова* (за ім'ям чоловіка, який жив біля кладовища, Білогорівка)
- ▶ *віднести до Юрченка* (за ім'ям чоловіка, який живе біля кладовища, Мирна Долина)

МОТИВ-міфологема
ПРАЩУРИ

«ВИРУШИТИ + ДО + ПРАЩУРІВ = ПОМЕРТИ»

відправитися до **батьків**

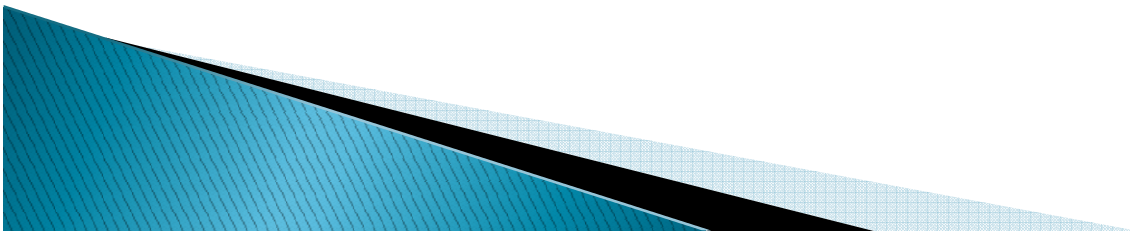
піти до **батька** молитися

піти до **прадідів**

одправитися до **своїх**

відправитися / полетіти до **ангелів**

до **Бога** сторожем записатися

ВИСНОВОК

- ▶ За стереотипними уявленнями мовців Східної Слобожанщини та Степу, смерть не є припиненням існування, це перехідний етап, зміна форми буття й місця перебування; тіло людини вмирає, його треба інгумувати, поклавши в труну й віднісши на кладовище; душа здійснює подорож до потойбіччя, місця перебування пращурів, долаючи рубіж між «цим» і «тим» світами.
- ▶ Етнокультурна домінанта ареальної ідіоматики зосереджується на рівні концептів-лексем, особливо власних назв. Так, ФО на зразок *поглядати на Матроську* (Лисичанськ), *переїхати на Маріупольську* (Артемівськ), *віднести на Калініна, 54* (Свердловськ), *віднести на Третю Черкаську* (Зимогір'я) і под. вживаються в межах одного населеного пункту, однак є своєрідною фразеологічною універсалією.

